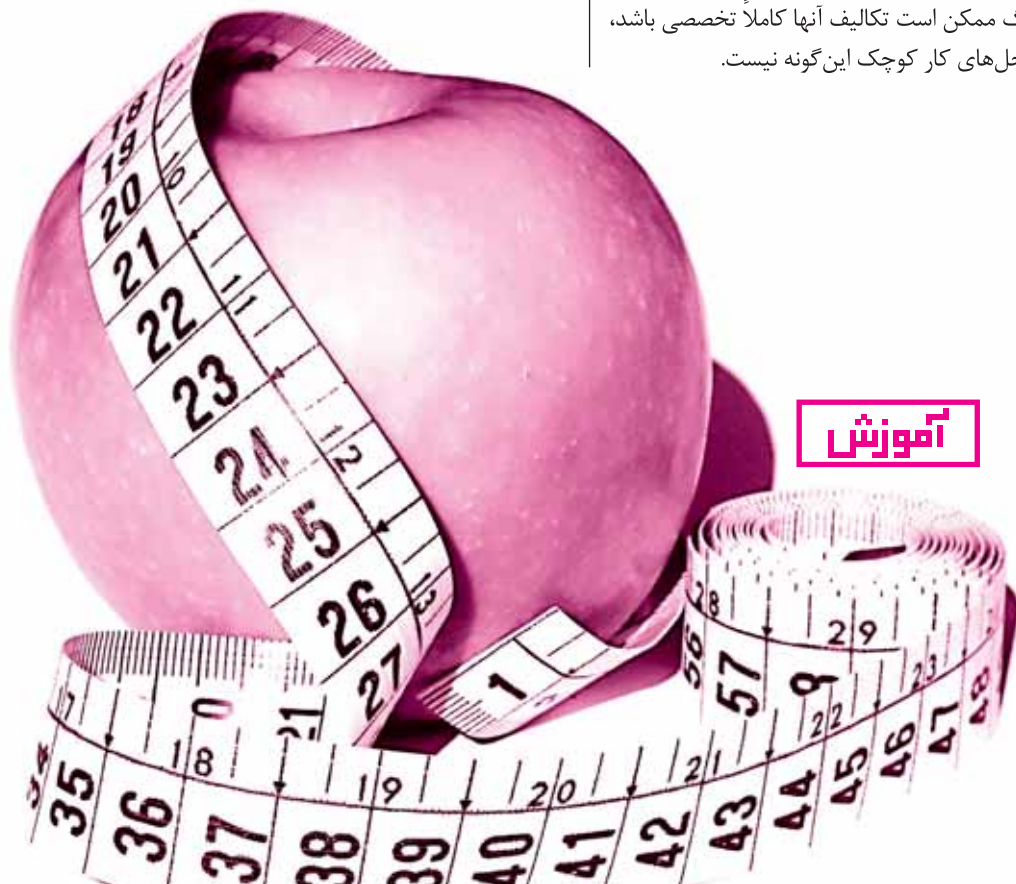

برنامه‌درسی و آموزش حرفه‌ای

ترجمه و تلخیص: ندا مافی نژاد و دکتر بهناز مرجانی

کلیدواژه‌ها: برنامه‌درسی، آموزش حرفه‌ای، برنامه‌درسی قصد، اجرا شده و کسب شده

برنامه‌درسی آموزش حرفه‌ای بسیار گسترده‌تر از دستیابی به اهداف مطلوب یک نهاد آموزشی است. دلیل این است که بخش مهمی از آنچه برنامه‌درسی را تشکیل می‌دهد، تجربیات بیرون از مؤسسه آموزشی است و دلیل دیگر شناخت و بیان صریح ابعاد برنامه‌درسی برای آموزش حرفه‌ای است. بنابراین حتی در جایی که مفاهیم برنامه‌درسی کاملاً منظم و یکپارچه تدوین می‌شود، دانش‌آموزان تجارب متفاوتی خواهند داشت و به شیوه‌های مختلفی پیشرفت خواهند کرد. به‌طور مثال در بسیاری از کشورها، کارآموزان بخش عمده‌ای از وقت خود را در محل کار می‌گذرانند، آنچه در محل کار روی می‌دهد، به هیچ‌وجه یک‌سان نیست. مثلاً بین کارآموزانی که محل فعالیت‌شان بزرگ یا کوچک است، تمایز وجود دارد. در محل‌های کار بزرگ ممکن است تکالیف آنها کاملاً تخصصی باشد، در حالی که در محل‌های کار کوچک این‌گونه نیست.

آموزش

بنابراین به رغم آن که هنرجویان برنامه درسی واحدی دارند، ممکن است تجربه‌های کاملاً متمایزی داشته باشند و اشکال کاملاً متفاوت دانش را از آنها فرا گیرند. همچنین ممکن است سایر هنرجویان در طی دوره تحصیلی زمان اندکی به تکالیف محل کار بپردازند و یا اصلاً هیچ وقتی را صرف آن نکنند و تجربیات آنها تنها محدود به نهاد آموزشی باشد. بنابراین به نظر می‌رسد «Currere»، یعنی دوره‌ای که باید طی شود، برای همه فراگیران یکسان نیست. به این ترتیب، آنچه به هنگام تحقق تجربیات یادگیری رخ می‌دهد، چیزی نیست که از پیش قابل تشخیص، پیش‌بینی یا حتی کنترل باشد. بر این اساس این برداشت عمومی که برنامه درسی را تنها به لحاظ مقاصد محدود می‌کند و معمولاً آن را مترادف متون (سند)؛ یعنی رئوس مطالب، قرار می‌دهد صحیح نیست.

در واقع رئوس مطالب چیزی فراتر از فهرست موضوعاتی که قرار است ارزیابی شوند، نیست. گاهی اوقات این فهرست بخشی از اهداف جزئی و فعالیت‌های یادگیری را نیز در بر می‌گیرد. اما این تنها یک عنصر یا یک بعدی از برنامه درسی است. به‌طور کلی چهار تمایز اصلی بین برنامه درسی و رئوس مطالب وجود دارد که مؤید این نکته است:

اولاً ارتباط بین برنامه درسی و رئوس مطالب غالباً مبتنی بر موضوعات است، هر چند همه یادگیری بر پایه موضوعات جدا انجام نمی‌گیرد (مانند ابتدایی، آموزش پیش‌دبستانی و آموزش مبتنی بر مسئله).

ثانیاً مترادف گرفتن برنامه درسی با رئوس مطالب موجب نادیده گرفتن برنامه درسی پنهان می‌شود - یعنی همه آن تجاربی که به صراحت در رئوس مطالب منعکس نشده است و از طریق اجرا و شکل‌دهی تجربه یادگیرنده حاصل می‌شود.

ثالثاً یکی دانستن برنامه درسی با رئوس مطالب، موجب نفی نظریه برنامه درسی اثربخش یعنی ویژگی‌های معلمان، محیط و تجربه‌های یادگیری می‌شود.

رابعاً برنامه درسی چیزی است که دانش‌آموز آن را تجربه می‌کند. دانش‌آموزان سند (متن) را تجربه نمی‌کنند، بلکه آنچه را اجرا می‌شود تجربه می‌کنند؛ یعنی انواع تجاربی که برای آنها فراهم می‌شود.

بنابراین مفهوم برنامه درسی چیزی فراتر از مقاصد و اهدافی مورد نظر است که در متن (سند) تصریح شده است. نکته مهم دیگر این که شما نمی‌توانید برنامه درسی را لمس یا مشاهده کنید. دلیل

هنرجویان هنرستان نمونه البرز بیرجند در حال فعالیت آموزشی

در مجموع می‌توان دریافت که برنامه‌درسی آموزش حرفه‌ای، مجموعه‌ای متشکل از مفاهیمی است که ریشه اجتماعی دارند و به‌طور فردی ساخته می‌شوند

برنامه‌درسی قصد شده

برنامه‌درسی قصد شده دقیقاً آن چیزی است که مورد نظر تدوین‌کنندگان و حامیان مالی است و در نتیجه تحقق برنامه‌درسی باید اتفاق بیفتد. برنامه‌درسی به کمک فرایندهای طراحی، واقعی و ملموس می‌شود. این فرایندها غالباً به تولید یک متن (یعنی رئوس مطالب) منتهی می‌شود. این متن می‌گوید که چه آرمان‌ها، اهداف (و اغلب اهداف جزئی) باید محقق شود، چه چیزی باید تدریس شود و چگونه. همچنین چگونه و با چه استانداردی ارزیابی شود. این می‌تواند شامل آرمان‌هایی باشد که تهیه‌کنندگان

هم، همان‌طور که اشاره شد آن است که برنامه‌درسی متشکل از تجربیاتی است که برای دانش‌آموزان فراهم می‌شود. جمله معروفی که است می‌گوید: اگر به هزار معلم برنامه‌درسی واحدی بدهید، هزار درس مختلف پدید خواهد آمد.

نتیجه آن که برنامه‌درسی را می‌توان این‌چنین تلقی کرد که دارای ویژگی‌های مرتبط با مقاصد و تحقق کار و در واقع تجربیات است. بنابراین ابتدا آن چیزی قرار دارد که مورد نظر است یا برنامه‌ریزی شده (یعنی برنامه‌درسی قصد شده، رئوس مطالب، اهداف ویژه یادگیری و پیامدها و آنچه معلمان طراحی می‌کنند). بعد آن چیزی که هنگام اجرای برنامه‌درسی اتفاق می‌افتد (یعنی برنامه‌درسی اجرا شده) و سپس آنچه که فراگیران در نتیجه تحقق آن برنامه‌درسی تجربه می‌کنند (یعنی برنامه‌درسی کسب شده یا تجربه شده). این سه مؤلفه برنامه‌درسی در مجموع مبنایی برای شناخت و تبیین چیزی است که توصیف جامعی از برنامه‌درسی برای آموزش حرفه‌ای را تشکیل می‌دهد.

رئوس مطالب آن را تعیین می‌کنند و نیز شامل اهداف کلی مرتبط با واحدهای مجزا (یعنی دروس یا پودمان‌ها) باشد و اغلب می‌تواند شامل گزاره‌های تفصیلی از مقاصد آموزشی (اهداف جزئی) ای که آموزش و ارزیابی را هدایت می‌کند، باشد. این عناصر معمولاً در رئوس مطالب مطرح می‌شوند. با توجه به علاقه دولت‌های ملی برای استفاده از آموزش حرفه‌ای، به منظور تحقق اهداف اقتصادی مهم، برنامه درسی قصد شده در قالب رئوس مطالب مفصل و فرایندهای اجرایی مربوط، به مثابه مسئله اصلی سازمان‌های دولتی درآمده است. این فرایند اغلب مستلزم مشارکت نمایندگان بخش صنعت است تا استانداردها و برنامه درسی قصد شده‌ای که اجرای آن را هدایت می‌کند، تدوین شود.

مفهوم «برنامه درسی قصد شده» در ضمن تعیین می‌کند که معلمان چه تجربه‌هایی را برای دانش‌آموزان خود طراحی می‌کنند. این امر، به‌ویژه در شرایطی صدق می‌کند که افراد تدریس‌کننده در جایگاهی باشند که معانی و مقاصد برنامه درسی را شکل دهند یا حتی تعیین کنند.

برنامه درسی اجرا شده

برنامه درسی اجرا شده آموزش حرفه‌ای آن چیزی است که در عمل محقق می‌شود. آنچه که اجرا می‌شود به کمک موارد زیر شکل می‌گیرد: منابع موجود، تجربه و تخصص معلمان و مربیان، برداشت آنها از آنچه که قصد شده، ارزش‌های آنها و مجموعه عوامل موقعیتی که تجارب هنرجویان را شکل می‌دهد. همچنین مجموعه عوامل دیگری وجود دارد که عبارت‌اند از: انواع محل‌های کار یا محیط‌های عملی که در آن برنامه برای هنرجویان اجرا می‌شود؛ یعنی جایی که هنرجویان بتوانند حمایت و راهنمایی لازم را دریافت کنند و به انواع تجارب ویژه دسترسی داشته باشند. به‌طور مثال فرصت‌های کاملاً متفاوتی ممکن است در جوامع کلان شهری، منطقه‌ای و دور افتاده وجود داشته باشد که تجارب هنرجویان را شکل می‌دهد. برنامه درسی اجرا شده شامل بخشی از برنامه درسی پنهان هم

هست. یعنی آنچه که به‌طور مستقیم مورد نظر معلمان نبوده است، اما اتفاق می‌افتد. شناخت عواملی که برنامه‌ی درسی اجرا شده را شکل می‌دهند بسیار مهم است، زیرا معمولاً تفاوت بین آنچه که قصد شده و آنچه که محقق شده بیش از آن چیزی است که باید باشد. این تفاوت‌ها زمانی به بالاترین حد خود می‌رسند که برنامه‌ی درسی قصد شده بدون تعامل با معلمان که مجریان برنامه هستند، تدوین می‌شود. مثلاً ممکن است نمایندگان صنعت و دولت در مورد آنچه که باید در متون برنامه‌ی درسی گنجانده شود، توافق کنند. اما اگر این فرایند بدون مشورت یا تعامل با کسانی که مجری هستند انجام شود، آنچه که اجرا خواهد شد ممکن است کاملاً متفاوت با آن چیزی باشد که مدنظر بوده است.

مفهوم «برنامه‌ی درسی قصد شده» تعیین می‌کند که معلمان چه تجربه‌هایی را برای دانش‌آموزان خود طراحی کنند

برنامه‌ی درسی کسب شده

برنامه‌ی درسی کسب شده چیزی است که هنرجویان آن را با برنامه‌ی اجرا شده تجربه می‌کنند. صرف نظر از این که آیا این تجربه همان چیزی است که برنامه‌ریزی و قصد شده است یا خیر. به عبارت دیگر هنرجویان از آنچه که اجرا می‌شود، چه چیزی برداشت می‌کنند و چگونه آن را می‌سازند. چنین دیدگاهی مورد تأیید ساختن گراهاس است. یعنی افراد فعالانه در صدد کسب معانی و منظورها هستند، نه این که صرفاً هر محرکی را از هر جا بدون چون و چرا دریافت کنند، آن گونه که رفتارگرایان استدلال می‌کنند. دیویی (۱۹۱۶) نیز معتقد بود که برنامه‌ی درسی بر پایه‌ی فعالیت و روابط درونی افراد استوار است. این دیدگاه برنامه‌ی درسی را تعامل بیسن فراگیرنده و جهان تلقی می‌کند و تجارب را کنش متقابل فعالیت می‌داند که براساس آن عمل می‌شود، در مورد آن فکر

می‌شود و نیز تجربه می‌شود.

به هر حال هنرجویان ممکن است این تجارب را به شیوه‌های کاملاً متفاوت کسب کنند، زیرا پایگاه‌های بسیار متفاوتی برای آموزش حرفه‌ای آنها وجود دارد که می‌توانند از آنها مطالبی را فراگیرند. به‌طور مثال فرصت‌های یادگیری مستقل و با سرعت مناسب هر فرد را در نظر بگیرید که هنرجویان آموزش حرفه‌ای ممکن است با آن مواجه شوند. این تجارب امکان دارد نیاز برخی از فراگیران و نه همه‌ی آنها را تأمین کند. به نظر برخی از هنرجویان این تجارب فرصتی برای پیشی گرفتن از دیگران فراهم می‌آورد، اما به نظر آنها که آماده نیستند، مطالب فراتر از حدی است که بتوانند آنها را بدون مساعدت دیگران کسب کنند.

در مجموع می‌توان دریافت که برنامه‌ی درسی آموزش حرفه‌ای مجموعه‌ای متشکل از مفاهیمی است که ریشه‌ی اجتماعی دارند و به‌طور فردی ساخته می‌شوند. این مفاهیم، چند بعدی و در عین حال پیچیده است. در واقع، برنامه‌ی درسی آموزش حرفه‌ای علاوه بر دستیابی به اهداف تحصیل، ابعاد دیگری مانند انتظارات برنامه‌ی درسی در قالب مقاصد اجتماعی مهم، نیازها و ضرورت‌های محلی، آنچه احتمالاً از طریق تحقق مجموعه‌ی تجارب برای هنرجویان قابل حصول است و در نهایت چگونگی اشتغال هنرجویان به آن تجارب و یادگیری از آنها، دارد که در همه‌ی آنها درجاتی از تصمیم‌گیری به چشم می‌خورد.

پی‌نوشت

-Stephen Billett. (2011). Vocational Education. purposes, Tradition and prospects. springer. London.